

De boerenopstand van Kassel (1427-1431):
de strijd van een plattelandsgemeenschap
tegen de Bourgondische centralisatie

INLEIDING

De vijftiende-eeuwse boerenopstand in het Frans-Vlaamse Kassel leek tot nu toe een anomalie in de geschiedenis van het verstedelijkte graafschap Vlaanderen. In de wetenschappelijke literatuur over het laatmiddeleeuwse Vlaanderen werd vooral aandacht geschonken aan de vele stedelijke opstanden die het graafschap kende, maar was er veel minder aandacht voor de rol van het platteland in deze sociale en politieke conflicten.¹ Een uitzondering is de – moeilijk over het hoofd te zien – Kustvlaamse opstand van 1323-1328, waarin vooral de boeren van het Brugse Vrije en de Kasselrij Veurne betrokken waren.² Het leek wel alsof dit een eenmalige uitbarsting was. Bovendien draagt de literatuur bewijzen aan voor een eveneens belangrijke stedelijke rol in deze boerenopstand. De rol van de plattelandsbewoners in latere opstanden zoals die van 1379-1382 en 1436-1437 bleef ook onderbelicht, voornamelijk door een gebrek aan bronnenmateriaal vergelijkbaar met dat van de steden.³ In het algemeen hebben vele auteurs die zich met boeren-

- 1 J. DUMOLYN & J. HAEMERS, 'Patterns of Urban Rebellion in Medieval Flanders', in: *Journal of Medieval History*, 31 (2005), p. 369-393; M. BOONE, 'Armes, courses, assembles et commotions. Les gens de métiers et l'usage de la violence dans la société urbaine flamande à la fin du Moyen Age', in: *Revue du Nord*, 87 (2005), p. 7-33; J. DUMOLYN, 'The Legal Repression of Revolts in Late Medieval Flanders', in: *The Legal History Review*, 68 (2004), p. 479-521; R. VERBRUGGEN, *Geweld in Vlaanderen. Macht en onderdrukking in de Vlaamse steden tijdens de veertiende eeuw*, Brugge, 2005 (Vlaamse Historische Studies, 12).
- 2 J. SABBE, *Vlaanderen in opstand 1323-1328. Nikolaas Zannekin, Zeger Janszone en Willem de Deken*, Brugge, 1992 (Vlaamse Historische Studies 7), zie daar voor de oudere bibliografie.
- 3 J. DESREUMAUX, *Sociaal-economische achtergrond van de Kortrijkse rebellen uit het confiscatieregister van 1383*, 2 dln., Geluwe, 1999; J. DUMOLYN, *De Brugse opstand van 1436-1438*, Kortrijk-Heule, 1997 (Standen en Landen, 101).

opstanden beziggehouden hebben, zoals bijvoorbeeld Cazelles in het geval van de *Jacquerie*, de neiging te stellen dat opstandige boeren vaak door de stedelingen werden opgejut.⁴ In Vlaanderen lijken daar op bepaalde momenten aanwijzingen voor te bestaan maar was dit ook steeds het geval? De Kasselse opstand van 1427-1431 toont volgens ons juist duidelijk aan dat ook de Vlaamse platelandsgemeenschappen tot zelfstandige politieke actie in staat waren. Recentelijk groeide de aandacht voor het politieke en juridische centralisatieproces dat de Bourgondische hertogen in hun vorstendommen doorvoerden.⁵ We zullen duidelijk maken dat de Kasselse opstand tegen deze achtergrond moet benaderd worden en dat het in wezen een poging betrof van een lokale gemeenschap om zich te verzetten tegen het proces van de uitbouw van de 'moderne staat' in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen.

Het 'oude recht'

De doelstellingen van een boerenopstand weerspiegelen de klachten en verzuchtingen van een boerengemeenschap. Meestal hebben deze betrekking op economische lasten of persoonlijke onvrijheden, vaak ook op de autonomie van de gemeenschap of op politieke hervormingen. Zowel de landsheren en hun eigendommen als de vertegenwoordigers van de centrale staat konden er het doelwit van vormen.⁶ Opstanden waren vaak gebaseerd op vrijheidsaanspraken van kleine gemeenschappen gebaseerd op privileges.⁷ Middeleeuwse gemeenschappen hadden een sterke neiging tot 'particularisme' en waren gehecht aan hun eigen gewoonterecht en politieke instellingen.⁸ Hoppenbrouwers kent

4 R. CAZELLES, 'La Jacquerie fut-elle un mouvement paysan?', in: *Académie des inscriptions et belles-lettres. Comptes-rendus des séances*, 3 (1978), p. 665.

5 J. DUMOLYN, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen, 2003 (Studies in Urban, Social, Economic and Political History of the Medieval and Early Modern Low Countries, 14).

6 P. ZAGORIN, *Rebels and Rulers, 1500-1660*, Cambridge, 1982, p. 182.

7 P. FREEDMAN, *Images of the Medieval Peasant*, Stanford, 1999, p. 259.

8 P. HOPPENBROUWERS, 'Rebels with a Cause: the Peasant Movements of Northern Holland in the Later Middle Ages', in: W. BLOCKMANS & A. JANSE (eds.), *Showing Status. Representation of Social Positions in the Late Middle Ages*, Turnhout, 1999, p. 447-448.

een belangrijke rol toe aan de 'rude intrusions upon local autonomy' en de corruptie die gepaard ging met de versterking van de vorstelijke autoriteit door middel van benoemde ambtenaren.⁹ De vroegmoderne boerenopstanden in Duitsland kunnen opgedeeld worden in diegene die plaatsvonden in de kleinere, minder ontwikkelde gebieden, en degene in de grotere vorstendommen waar er een bureaucratische centralisatie was. In die laatste regio's kwam er bovenop de feodale renten ook een publieke belasting. De autonomie van de boerengemeenschappen werd er bovendien bedreigd door een intensievere bureaucratische autoriteit.¹⁰ Volgens de these van Gunther Franz¹¹ waren de boerenopstanden voornamelijk conflicten tussen boeren die zich bewust waren van hun vrijheden en rechten en de ontwikkeling van de moderne staat die nieuwe eisen stelde aan de onderdanen. De boeren viseerden de adel omdat die als ambtenaren in dienst waren getreden van de staat.¹² De boeren wilden hun zelfbestuur behouden tegenover de toegenomen staatsinterventie. Franz spreekt hier van de opstanden voor het 'oude recht'. Deze hadden een defensief karakter en keken terug naar het verleden voor hun reformistische eisen. Ze stelden, in tegenstelling tot de andere opstanden van het zogenaamde 'goddelijke recht' (een religieuze impuls tot sociale verandering) de maatschappij niet fundamenteel in vraag.¹³ Franz ziet bij vele boerenopstanden dan ook een conflict tussen de lokale gemeenschappen voor wie het recht door God gegeven en dus onveranderlijk was (nieuw recht kon enkel 'gevonden' worden) en de opkomende *Territorialstaat* van de vorsten die de rechtssystemen wilden gelijkschakelen.¹⁴ Ook Peter Burke onderscheidt opstanden die traditionalistisch gelegitimeerd werden van revol-

9 P. HOPPENBROUWERS, 'Rebels with a Cause', p. 482.

10 T. SCOTT, 'Peasant Revolts in Early Modern Germany', in: *Historical Journal*, 28 (1985), p. 457-460.

11 G. FRANZ, 'Auserdeutsche Bauernkriege im Ausgehende Mittelalter', in: G. FRANZ, *Persönlichkeit und Geschichte. Aufsätze und Vorträge*, Göttingen, 1977, p. 78-96.

12 P. BLICKLE, 'Peasant Revolts in the German Empire in the Late Middle Ages', in: *Social History*, 4 (1979), p. 224.

13 P. BLICKLE, 'Peasant Revolts', p. 225; G. FRANZ, *Der Deutsche Bauernkrieg*, Darmstadt, 1977 (11de druk), p. 1-30; P. FREEDMAN, 'The German and Catalan Peasant Revolts', in: *American Historical Review*, 98 (1993), p. 43.

14 G. FRANZ, *Der Deutsche Bauernkrieg*, Darmstadt, 1984 (12de druk), p. 1-3.

tes die radicaal de maatschappij wilden veranderen.¹⁵ De Kasselse opstand had volgens ons zeker geen 'egalitair' of 'proto-communistisch' karakter maar was in wezen gebaseerd op het behoud van de bestaande sociale orde, gebaseerd op het oude gewoonterecht, een krachtig mobilisatiemiddel voor de middeleeuwse mens.

De boerenopstand van Kassel

De boerenopstand van Kassel is in de literatuur enkel bekend uit een vrij omvangrijk artikel van de Frans-Vlaamse lokale historicus Alexandre Desplanque uit 1865.¹⁶ Sindsdien hebben historici zich enkel gebaseerd op deze bijdrage en werd er verder geen onderzoek meer gedaan naar deze opstand.¹⁷ Bij het schrijven van zijn bijdrage in 1865 heeft de auteur de beschikking gehad over een gedeeltelijk geïnventariseerd archief van de Rijksse Rekenkamer, enkele uitgegeven kronieken en een jammer genoeg thans onvindbare kroniek uit Italië. Er werden belangrijke stukken gevonden in de stadscartularia van Kassel die rechtstreeks betrekking hadden op de opstand en ook in het stadsarchief van Sint-Winoksbergen aangaande de maatregelen die werden genomen om de opstand in te dijken. Intussen zijn de handelingen van de Leden van Vlaanderen uitgegeven. Tevens raadpleegden wij de beschikbare rekeningen van de overheid waaronder de *recette générale* die belangrijke gegevens bood in verband met de juridische afhandeling van de opstand. Gezien het onderzoek naar middeleeuwse boerenopstanden in West-Europa een grote vlucht gekend heeft en we op nieuw archiefmateriaal aangaande deze opstand stootten leek het bijzonder nuttig deze opstand aan een nieuw onderzoek te

15 P. BURKE, *Popular Culture in Early Modern Europe*, New York, 1978, p. 173-178.

16 A. DESPLANQUE, 'Troubles de la châtellenie de Cassel sous Philippe-le-Bon (1427-1431)', in: *Annales du Comité Flamand de France*, 8 (1864-1865), p. 218-281.

17 W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de Middeleeuwen naar Nieuwe Tijden (1384-1506)*, Brussel, 1978 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren, 90), p. 343-345; R. VAUGHAN, *Philip the Good. The apogee of Burgundy*, Londen, 1970, p. 57-58; J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuusambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren, 62).

onderwerpen. Bovendien had Desplanque in zijn bijdrage weinig rekening gehouden met de geo-politieke factor die in het ganse gebeuren speelde. De streek rond Kassel mag dan wel een ruraal gebied zijn zonder steden van belang, maar dit apanagegebied is jarenlang de inzet geweest van een bitse strijd. Het is daarom eerst noodzakelijk duidelijkheid te verschaffen over de juridische en politieke situatie van Kassel-Ambacht.

DE APANAGE VAN KASSEL

Het gebied waarin de plattelandsopstand woedde is niet duidelijk omschreven in de bronnen. Omschreven als *ceulx de la valee de Cassel*, *pays de Cassel*, *Casselambocht*, zijn er ook verschillende plaatsen die ter sprake komen: het stadje Kassel, Hazebroek, Morbeke, Renescure, Belle. . . Duidelijk is dat de opstand woedde in de streek gelegen rondom het stadje Kassel. Dit was de 'kasselrij' (châtellenie) of het 'ambacht' (métier) Kassel, een juridische onderverdeling van het graafschap Vlaanderen die tijdens de Hoge Middeleeuwen onder het gezag van een burggraaf of *chastellain* stond. Geografisch-historisch had deze regio een bijzonder statuut sinds in 1320 de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre zijn zoon Robrecht had beleend met dit gebied dat aldus een apanage werd. Deze apanage omvatte de toenmalige kasselrijen Kassel, Sint-Winoksbergen en Broekburg met onder andere de steden Duinkerke en Grevelingen. Deze graaf had eveneens in het begin van de veertiende eeuw de kasselrij Belle beleend aan zijn zoon Guyot van Namen en daarmee kwam Belle in bezit van het Naamse grafelijke huis. Samen met het graafschap Namen werd de kasselrij Belle in 1421 door Filips de Goede gekocht van een in geldnood verkerende Naamse Graaf Jan III.¹⁸ Bij diens overlijden in 1429 kon hij het gebied effectief in bezit nemen. Door de erfopvolging bij de oorspronkelijke apanagehouders is het duidelijk dat dit hele gebied dat deels uit de directe Bourgondische invloedssfeer was verdwenen een prioriteit was geworden voor Filips de Goede die

18 S. DECLERCK, *De heren van Belle (XIIe tot XVe eeuw)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1969.

hiermee een door zijn grootvader ingezette politiek afrondde. Het gebied dat lag op de grens van Vlaanderen met Artesië en Waals-Vlaanderen was geografisch té belangrijk voor een zich consoliderende Bourgondische staat.¹⁹

De Kasselse apanage kwam na het overlijden van Robrecht van Kassel in handen van zijn veelbesproken dochter Yolande van Vlaanderen. Door haar huwelijk met hertog Henri IV de Bar²⁰ kwam dit gebied in een Franse invloedssfeer terecht. Het was dan ook reeds hertog Filips de Stoute die van 1388 tot 1395 een offensief inzette tegen Yolande, wat resulteerde in een quasi teruginbezitting van dit gebied.²¹ In 1395 werd de apanage geconfisqueerd door Filips de Stoute omdat Yolande de Bar geweigerd had hem leenhulde te doen. Robert de Bar deed dit wel – hij was tenslotte gehuwd met hertog Filips de Stoutes zus Marie – en kreeg de apanage terug. In 1383 was hij, net zoals de hertog van Lotharingen, mee opgetrokken met de Bourgondische hertog op expeditie in Broekburg tegen de Engelsen.²² Jan zonder Vrees confisqueerde het gebied evenwel opnieuw. Het was nochtans pas Filips de Goede die definitief de aanhechting realiseerde. Hij gaf de kasselrij een eerste maal in apanage aan zijn eerste vrouw Michelle de France op 19 december 1419. Maar Kassel-ambacht zou pas definitief uit het bezit van de Bars verdwijnen in 1437.

DE CHRONOLOGIE VAN DE OPSTAND VAN KASSEL

Het precieze chronologische verloop van de boerenopstand van Kassel schetsen is geen eenvoudige opdracht. De kronieken infor-

19 Voor een bondig overzicht en verdere bibliografie over deze kasselrijen raadplegen men K. PAPIN, 'De kasselrijen Belle en Kassel (11de eeuw-1678)', in: W. PREVENIER & B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p. 479-485; K. PAPIN, 'De kustkasselrijen Broekburg en Sint-Winoksbergen (9de eeuw-1668)', in: W. PREVENIER & B. AUGUSTYN, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen*, p. 486-492.

20 Henri de Bar, heer van Oisy (*1367). Oudste zoon van Robert, hertog van Bar. Huwde in 1383 Marie de Coucy (grootmoeder van Jeanne de Bar), dochter van Enguerrand de Coucy, heer van Marle en La Fère, graaf van Soissons, 'grand bouteillier de France'.

21 M. BUBENICEK, *Quand les femmes gouvernent. Droit et politique au XIe siècle: Yolande de Flandre*, Parijs, 2002 (Mémoires et documents de l'Ecole des chartes, 64).

22 H. BOGDAN, *La Lorraine des ducs. Sept siècles d'histoire*, Parijs, 2005, p. 59-89.

meren ons vooral over de begin- en eindfase van deze revolte die toch zeker vier jaar heeft aangesleept. De kroniek van de pseudo-Jan van Dixmude plaatst het begin van de gebeurtenissen te Kassel verkeerdelijk in 1429.²³ Er wordt gezegd dat het gemeen tegen de baljuw, de schepenen en de heren in opstand kwam omdat baljuw Colaert van der Clite (beter bekend als Colard de Commines) hogere boetes wou innen dan er bepaald was in de privileges en het gewoonterecht.²⁴ De *Kronyk van Vlaenderen*, net zoals de kroniek van Jan van Dixmude een versie van de Vlaamse kronieken-traditie *Flandria Generosa C*, vermeldt grotendeels hetzelfde maar voegt eraan toe dat de baljuw zich schuldig maakte aan 'exactien'.²⁵ Daarom hadden de opstandelingen het kasteel van Renescure verwoest.²⁶ Het 'Memorieboek' van de stad Gent plaatst de opstand en zijn afhandeling in 1429 (o.s.) en wijst als schuldige Colaert van der Clite aan omdat hij 'te stranghe was ende meer nam dan hij sculdich was te nemene' en daarom de rebellen zijn kasteel van Renescure 'wierpen 't omme'.²⁷ Latere kronieken zoals die van Jacob Meyer (afkomstig uit Flêtre) en die van Pierre d'Oudegherst blijven ook zeer vaag over de oorzaken van de Kasselse opstand en verwijzen vooral naar het conflict met de overijverige baljuw Colard de la Clite en naar het wijzigen van het oude gewoonterecht.²⁸ Nicolaas Despars, die meer dan een eeuw na de feiten zijn kroniek opstelde, laat de opstand ook pas in 1430 beginnen. Ook hij ziet de gebeurtenissen vooral als een opstand tegen de baljuw. De opstandelingen zouden alle kwade lieden naar zich toe hebben

23 J.-J. LAMBIN (ed.), *Dits de cronike ende genealogie van den prinsen ende graven van den foreeste van Buc, dat heet Vlaenderlant, van 863 tot 1436*, gevolgd naar het oorspronkelijk handschrift van Jan van Dixmude, leper, 1839, p. 307. Hij spreekt over een 'morlemaey'.

24 J.-J. LAMBIN, *Jan van Dixmude*, p. 307-308.

25 Ph. BLOMMAERT & C.P. SERRURE, *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*, Gent, 1839-1840, II, p. 30.

26 J.-J. LAMBIN, *Jan van Dixmude*, p. 308.

27 *Memorieboek der stad Gent*, I, p. 187-188. Over deze bron zie A.-L. VAN BRUANE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*, Gent, 1998 (Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 22).

28 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 221; M. LEBROUSSART (ed.), *Annales de Flandres de P. D'Oudegherst*, Gent, 1789, II, p. 654-655; J. MEYERUS, *Comentarii sive Annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, f° 276r-v°.

getrokken en zo meer dan 30.000 man hebben verzameld – een cijfer dat zonder twijfel sterk overdreven is – onder leiding van Arnoud Kieken, Jacob Lotten en andere ‘seditieuse capiteynen’.²⁹ Despars vermeldt de verwoesting van het kasteel van Renescure en ook van enkele andere ‘huysen van plaisance’ in de omgeving.³⁰ De opstandelingen zouden hun eigen schepenen hebben verweeten dat ze de privileges niet genoeg onderhielden, maar het was vooral Colart de la Clite die het mikpunt van de opstandige boeren werd omdat hij hogere boeten zou geïnd hebben dan voorzien.³¹ Ook Filips Wielant besteedt kort aandacht aan de opstand van Kassel-ambacht in zijn *Antiquitéz de Flandre*. Hij dateert de rebelie in het jaar 1430 en beschrijft de gebeurtenissen als een oproer tegen de baljuw en andere officieren van de hertog.³²

Het is echter duidelijk dat de kroniekschrijvers uit deze traditie zeer slecht geïnformeerd waren over het precieze verloop van de opstand. De verhalende bron die ons daarentegen het meest gedetailleerde verslag van de gebeurtenissen geeft, is de kroniek van de Ieperse schepen Olivier van Dixmude.³³ Alle bronnen wijzen erop dat de oorzaak, of toch zeker de directe aanleiding van de opstand juridisch was: de hertog, die de kasselrij Kassel nu helemaal in zijn greep had, wilde ook hier de Bourgondische politiek van juridische (en tegelijk financiële) centralisatie doorzetten. Olivier van Dixmude verhaalt hoe hertog Filips de Goede ergens in 1427 nieuwe keuren en wetten liet verordenen in Kassel-ambacht, ‘twelke den ghemeenen volke grootelicx dochte jeyghen hem

29 J. DE JONGHE, *Cronijcke van den lande ende graafschepe van Vlaenderen beginnende in 405 en eindigend in 1492, Gemaect door Jo Nicolaes Despars*, Brugge, 1837-1840, III, p. 322.

30 J. DE JONGHE, *Despars*, III, p. 323. Er lagen nog verschillende kastelen en burchten in de streek, o.a. Morbecque, Lynde ...

31 J. DE JONGHE, *Despars*, III, p. 323.

32 J.-J. DE SMET (ed.), ‘Phillipe Wielant. Recueil des Antiquités de Flandre’, in: *Corpus Chronicorum Flandriae*, Brussel, 1865, IV, p. 314.

33 J.-J. LAMBIN (ed.), *Olivier van Dixmude: Merkwaardige Gebeurtenissen, vooral in Vlaenderen en Brabant en ook in de aangrenzende landstrecken, van 1377 tot 1443*, Ieper, 1835. Voor een recente visie op deze ‘kroniek’ zie P. TRIO, ‘The Chronicle Attributed to ‘Olivier van Dixmude’: a Misunderstood Town Chronicle of Ypres from Late Medieval Flanders’, in: *The Medieval Chronicle*, 5 (2008), p. 211-225.

gaen'.³⁴ We beschikken niet over meer specifieke gegevens betreffende de datering van deze verordening, als die er al ooit geweest is. Ze werd namelijk uitgevaardigd door Colard de la Clite, maar deze weigerde dit mandement voor te lezen of over te dragen aan de Kasselaars.³⁵ Nochtans stelde de hertog later in zijn vonnis over de opstand dat de Kasselaars zich hadden verzet 'a noz officiers ayans commission de par nous', waarbij hij misschien op een oorspronkelijke ordonnantie zinspeelde.³⁶ Een dergelijk document bleef echter niet bewaard in de Bourgondische archieven. Wat we wel hebben is een verordening van 11 maart 1429 aangaande de lakennijverheid die voor de kleinere lakencentra opnieuw een beperking van hun activiteiten inhield en dit tegenover de stad Ieper.³⁷ De economische activiteit in het Ieperse hinterland, waartoe de streek van Kassel behoorde, werd hiermee voor de zoveelste keer sterk beknot. In de algemene context van de opstand moeten deze sociaal-economische spanningen die aan de grondslag hiervan lagen in rekening gebracht worden. De latere feiten zullen er in elk geval op wijzen dat Colard de la Clite minstens een mondelinge opdracht van Filips de Goede of van kanselier Nicolas Rolin volgde. Een door Desplanque met de benaming 'manuscrit de Florence' aangeduide kroniek, die wij niet meer hebben kunnen terugvinden, maar waarvan de bewuste passages door hem zijn uitgegeven als *pièce justificative*, is explicieter over welke costuimen het precies ging.³⁸ Indien een stoutmoedige en krachtige man iemand vermoordde, volstond het dat hij een schild en een knuppel aan de halle van Kassel hing en openbaar de nabestaanden van het slachtoffer daagde. Als er binnen de veertig dagen niemand opdaagde om met het schild en de knuppel de moordenaar te bevechten, werd deze vrijgesproken.³⁹

34 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 123.

35 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 263 (uitgave van RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1306/15577).

36 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1604, f° 45r°-46r°.

37 KASSEL, *Archives Communales*, AA1, f° 96r°-102r°. Deze herbevestiging was een zoveelste op rij sinds Ieper zich in het begin van de 14de eeuw tegen de opkomende plattelandsnijverheid had proberen te verzetten.

38 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 259-261.

39 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 222-223.

De inwoners van Kassel-ambacht argumenteerden echter dat hun oude wetten steeds ‘bonnes, valables et souffians’ geweest waren, ‘utiles et pourfitables pour mondit seigneur le duc’ en ‘licites et porfitables pour la chose publique de ladicte chastellenie’ zonder dat ze ‘renouvellees, corrigees, reformees’ moesten worden.⁴⁰ De hertog had bij zijn Blijde Intrede in de kasselrij, zoals gebruikelijk was, bovendien beloofd ‘leurs anchien loys, coustumes, saisines, usages te possessions’ te laten behouden. Colard de la Clite zou (in opdracht van de hertog?) onder meer bepaalde boetes hebben opgetrokken van 62 s. tot 10 lb. en van 10 lb. tot 60 lb. Hij en zijn luitenanten handelden volgens de Kasselaars ‘à leur voulenté singulier, et pour leur prouffit particulier’, wat wil zeggen tegen het *bien public* in. De nieuwe wetten zouden volgens de inwoners van Kassel-ambacht ‘contraires audit monseigneur le duc, à eulx et a tout le pais’ zijn.⁴¹ Vijfhonderd ontevreden Kasselaars verzamelden zich in Terwaan, waar een procuratie werd opgemaakt om bij het Parlement van Parijs – op dat moment onder Engelse controle – een klacht in te dienen. Een zekere Boudin van Bavichove, een edelman uit de streek, wierp zich op als populaire leider.⁴² Hij werd vergezeld door een zekere Jacques Lottin, die optrad als procureur van de appelanten. Ze werden echter in Parijs door agenten van de hertog van Bourgondië gearresteerd en teruggebracht naar Vlaanderen.⁴³

Te Gent werden zes of zeven Kasselaars voor tien tot vijftig jaar uit Vlaanderen gebannen omdat zij het beroep niet wilden intrekken, zoals dat was bevolen door de hertog en de Vier Leden van Vlaanderen, en voornamelijk door Gent dat van zijn autoriteit als eerste lid gebruik maakte.⁴⁴ Te Gent zorgde de aanpak van de Gentse

40 A. DESPLANQUE, ‘Troubles’, p. 262-263 (uitgave van RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1306/15577).

41 A. DESPLANQUE, ‘Troubles’, p. 263 (uitgave van RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1306/15577).

42 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 124.

43 A. DESPLANQUE, ‘Troubles’, p. 265 (uitgave van RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1306/15577).

44 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 124; A. DESPLANQUE, ‘Troubles’, p. 265 (uitgave van RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1306/15577).

schepenen tegenover Kassel voor de nodige wrijvingen. Marc Boone zag dit als een bewuste aanpak van Gent niettegenstaande de stad zelf zo ongeveer de kampioen van het particularisme was binnen Vlaanderen en deze aanpak dus contradictorisch was. Toch had Gent in zijn achtertuin met gelijkaardige opstanden te maken (onder meer in Dendermonde) en diende het zijn eigen autoriteit te behouden tegenover zijn opstandig hinterland.⁴⁵ De hertog vroeg de Ledenvergadering of wat hij verzocht 'dueghdelic' was, en het leek de volksvertegenwoordiging 'reidenlyc' te zijn.⁴⁶ De Leden trokken naar Kassel-ambacht om zich er ter plaatse te informeren, maar de Kasselaars wilden vasthouden aan de keuren en wetten waarop de hertog had gezworen bij zijn Blijde Intrede. Ze bleven halstarrig protesteren zodat de hertog 'zeere vergramt' werd en zei dat hij zou weten of hij wel heer was in zijn land. Hij liet de souverain-baljuw en alle baljuws van Vlaanderen een mandement afkondigen om gewapend naar Kassel-ambacht te trekken en zijn bevelen ten uitvoer te brengen en desnoods tot executies of confiscatie van goederen over te gaan. Op 4 december 1427 trokken volgens Olivier Van Dixmude wel 5.000 wapenlieden op tegen Kassel. De Kasselaars hadden zo'n 8.000 man gemobiliseerd en verschansten zich in vier of vijf plaatsen, terwijl de baljuws en hun sergeanten in Noord-Berkijn en Mergem gelegerd waren. Intussen bleven de Vier Leden onderhandelen met de opstandelingen, maar die wilden op geen enkele manier afstand doen van hun oude vrijheden.⁴⁷ Iedereen maakte zich op voor de strijd maar, 'God danc', een gewapende confrontatie bleef voorlopig uit. Veel van de voetknechten trokken opnieuw weg en de souverain-baljuw kwam met zijn mannen te Kassel liggen. Het gerucht ging dat de Kasselaars 's nachts naar Kassel zouden optrekken met een grote menigte zodat de hertogelijke troepen zich weer verspreidden over Sint-Winoksbergen, Poperinge en andere

45 M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Gent, 1990 (Verhandeling van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 15), p. 74.

46 We hebben deze Ledenvergadering waarop Van Dixmude alludeert, niet kunnen terugvinden in W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*.

47 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 124.

plaatsen. De heer van Hoorne en de baljuw van Veurne bleven te Kassel en onderhandelden de volgende dag met de Kasselaars opdat zij met tien of twaalf personen bij de hertog te Brugge zouden komen. Zij wilden echter dat eerst hun gevangenen opnieuw zouden vrijgelaten worden en hun ballingen teruggeroepen. Ook deze onderhandelingen liepen dus op niets uit.⁴⁸ Opvallend is dat we van deze gebeurtenissen enkel een verslag hebben bij van Dixmude terwijl de andere bronnen hierover zwijgen.

Blijkbaar was de hertog eind 1427, begin 1428 gedwongen zijn eerst gemobiliseerde leger opnieuw terug te trekken. Het lijkt wel alsof de situatie in een impasse was terechtgekomen en er zowel aan de kant van de opstandelingen als aan de kant van de vorst weinig bewoog. Het feit dat Filips tijdens de tweede helft van 1427 en de eerste helft van 1428 bezig was met de verovering van Holland kan daar iets mee te maken hebben.⁴⁹ De Bourgondische staat had voorlopig dringender zaken af te handelen dan een waarschijnlijk nog niet in alle kracht uitgebroken boerenopstand. Op 31 mei 1428 wees Filips de Goede Kassel aan als plaats om de *redeninge*, de afrekeningen van de oude grafelijke domeininkomsten, te houden,⁵⁰ wat erop kan wijzen dat de situatie in de kasselrij niet echt vijandig was en dat de inwoners voorlopig wachtten op de afhandeling van hun juridische procedure voor het Parlement. Wat er te Kassel-ambacht precies gebeurde tijdens de tweede helft van 1428 blijft bij gebrek aan bronnenmateriaal onduidelijk. We weten enkel dat op 7 oktober 1428 Fierabras Boids, klerk van de Rekenkamer van Rijsel, er de geschreven costuimen van Kassel afleverde.⁵¹ Mogelijk wilde men dus in de Rekenkamer een onderzoek instel-

48 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 124-125.

49 R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 47-48.

50 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1603, f° 140v°. Het betreft de afrekening van inkomsten uit het oude grafelijke domein.

51 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 20002. Bovenaan de 13de-eeuwse *Vieses Coustumes* staat in 15de-eeuws handschrift 'Apporté en la Chambre des Comptes par Fierabras Boids, auquel maitre Thierry Le Roy lavoit baillie le Vile jour doctobre MCCCCXXVIII'. Deze statuten werden bestudeerd door E. DE COUSSEMAKER, 'Sources du droit public et coutumier de la Flandre Maritime', in: *Annales du Comité Flamand de France*, 11 (1871-1872), p.183-290 en 12 (1873-1874), p. 157-332 (meer bepaald 11, p.185-193). Hij wijst op het bestaan van de archaïsche instelling van de 'Hoop'.

len naar de precieze inhoud van dit gewoonterecht. De mogelijkheid bestaat dat hiermee zelfs de costuimen werden ingetrokken. We beschikken verder over een achttiende-eeuwse kopie in het stadscartularium van Kassel van een mandement van Filips de Goede *de dato* 17 december 1428, gericht aan Jehan de Commynes, souverain-baljuw van Vlaanderen en broer van Colart de la Clite, waarin melding wordt gemaakt van de conflicten naar aanleiding van de aanpassing van het gewoonterecht.⁵² Daarin is er sprake van 'nobles, vassaux et autres manans' van de stad en kasselrij Kassel, met de procureur-generaal van Vlaanderen aan hun kant enerzijds, en andere inwoners van Kassel anderzijds. Het zouden die edelen en vazallen uit de kasselrij zelf zijn geweest die de wetten en gewoonten zo 'defectueuses' vonden dat 'justice n'y avoit point plainement cours en choses criminelles, civiles, reelles ny personelles au grand prejudice de la chose publyque d'icelle ville et chatelenie'. Zij hadden de vorst dan gevraagd dit gewoonte-recht te hervormen. De anderen wilden echter dat er eerst 'une evocation generale qu'en Flamand on appelle landdaghinghe' werd georganiseerd en hadden daartoe een verzoekschrift gericht aan kanselier Nicolas Rolin. De hertog wilde echter dat de nieuwe wetten 'sans longues frivoles dilations' werden gepubliceerd zodat er rechtszekerheid zou zijn. Er werd een aantal dagen voorzien waarop klachten konden worden geuit, maar daar kwam niemand opdagen. De hertog beval alle vierscharen recht te spreken volgens de nieuwe wetten.⁵³ Opvallend is dat er in dit charter nergens sprake is van 'guerres' of 'rebellions' en dat we dus kunnen concluderen dat de situatie in 1428 niet militair geëscaleerd was. De kasselrij was verdeeld in voorstanders (met name vooral bepaalde edelen en vazallen) en tegenstanders van de hervorming van het recht (waarschijnlijk de sociaal lager gerangschikten). Er is in de streek duidelijk een afgetekende groep die als hertogsgezind kan doorgaan, waaronder de heren van Renescure, Morbeke en Ekels-

52 KASSEL, *Archives Communales*, AA1 Privilegieboek, f° 50v°-53r°.

53 KASSEL, *Archives Communales*, AA1 Privilegieboek, f° 50v°-53r°; E. DE COUSSEMAKER, *Sources*, p. 193. Het handschrift van de nieuwe statuten waarvan sprake konden we niet terugvinden.

beke. Het is overduidelijk dat de hervorming van de plaatselijke costuimen verordend was door de kanselier. De uitvoering van de nieuwe wetten mocht maximaal één maand na de terugkeer van de kanselier vanuit de landen 'par deca' op zich laten wachten.

Op 14 januari 1429 trok Jehan de Comines naar Kassel om deze commissiebrief ten uitvoer te brengen. De baljuw, leenmannen en de vertegenwoordigers van de dorpen en vierscharen waren allen aanwezig. De nieuwe costuimen werden koel onthaald, maar de aanwezigen beloofden deze wetten te zullen navolgen en er werd aan de Comines een kopie gevraagd van de commissiebrief van het hertog.⁵⁴ De situatie was nog steeds van die aard dat op 16 mei 1429 een ordonnantie van Filips de Goede werd uitgevaardigd die de datum van de redeninghe van Kassel vastlegde.⁵⁵ De spanningen liepen echter duidelijk op, want de Leden van Vlaanderen begonnen zich actiever met het conflict te bemoeien. Tussen 1 en 8 juni 1429 kwamen de Leden te Gent bijeen om het onder meer over 'tghescil van dien van Kassel ambocht' te hebben.⁵⁶ Dit is de eerste vermelding van een dergelijke bespreking op een Ledenvergadering. De Leden vergaderden hierover nogmaals tussen 27 juni en 2 juli te Gent. Hier wordt vermeld dat de opstand ontstaan was 'ter cause van zekere nieuwe wetten, daer ghegheven onlanx bi onsen gheduchten heere ende prinche'.⁵⁷ Een volgende Ledenvergadering waar de Kasselse kwestie werd besproken vond plaats tussen 4 en 19 juli.⁵⁸ De hertog probeerde zijn macht in Kassel-ambacht te herstellen door er zijn officieren met gewapende expedities uit te zenden. Vanaf 16 juli 1429 trok de baljuw van West-Ieper-ambacht voor drie dagen samen met de souverain-baljuw naar de kasselrij Kassel om er ballingen op te sporen die door de magistraat van Gent verbannen waren.⁵⁹ Intussen was er in juli 1429 ook in Ieper een poging tot opstand geweest. Verschillende drapiers van

54 KASSEL, *Archives Communales*, AA1, f°53r° (dit is blijkbaar inderdaad gebeurd want veel later in het cartularium overgeschreven).

55 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1603, f°160v°.

56 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 427.

57 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 429.

58 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 430-431.

59 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Rekenkamer 14609, f°105r°.

Nieuwkerke en Eeke werden omwille van het lakenprivilegie verbannen.⁶⁰ Ook dat zorgde voor een bijkomende bron van spanningen in de streek. Bannelingen bleven in de streek rondzwerfen en konden gemakkelijk het ongenoegen bij de bevolking aanwakkeren. Ten slotte was men op het Kasselse platteland ook het slachtoffer van het Iepers privilegie in verband met de lakennijverheid op het platteland.

Op 29 september 1429 trokken de dorpen van de kasselrij Kassel naar het Parlement van Parijs.⁶¹ De Leden kwamen tussen 4 en 6 november 1429 opnieuw bijeen om de Kasselse kwestie te bespreken.⁶² Tussen 20 november en 21 december trokken afgevaardigden van de Leden naar Kassel, Belle, Ieper en omstreken om de oproerlingen te proberen te overtuigen zich te onderwerpen en hun 'ghescillen, ruutheden ende mesgripen, ghespruut ende ghebezicht uut causen van der reformatie van hare ouden wetten' te staken.⁶³ Intussen had de hertog een nieuwe strafexpeditie naar het oproerige gebied gezonden. De expeditie werd aangevoerd door de soeverein-baljuw die met 80 'hommes de cheval' en 800 'compaignons de pié', 9 dagen weg waren.⁶⁴ Het betalingsmandement door Filips de Goede uitgevaardigd te Brugge op 19 december 1429 meldt dat de expeditie 'avec pluseurs de noz bailliz de Flandres' plaatsvond.⁶⁵ Dit wordt in diverse baljuwsrekeningen bevestigd. Van 29 november tot 7 december 1429 trok Michel Paelding, baljuw van Sint-Winoksbergen, met 40 man 'a cheval, suffisament armés et habillés et de cent compaignons à pied, convenablement armés et *embastonnés*' op bevel van de hertog naar Belle naar de

60 I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, 1854, III, p. 139, 140-141; I.L.A. DIEGERICK, *Les drapiers Yprois et la conspiration manquée. Episodes de l'histoire d'Ypres (1428-1429)*, Brugge, 1856.

61 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 221 en uitgave document p. 261-268. Geen melding van dit bij S. DAUCHY, *Les appels au parlement de Paris*, Brussel, 1998.

62 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 444.

63 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 449-450.

64 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Trésor des chartes, seconde série n°703. Met dank aan Jonas Braekevelt die ons wees op dit stuk.

65 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Acquits de Lille 42. Voor de baljuws van Brugge, Ieper en het Houtse. Voor de overige baljuwsrekeningen zie: J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt*, p. 50-51.

souverein-baljuw die daar was om deze te helpen 'à mettre à execution certaines noz lettres patentes, à lui adrécans, à l'encontre d'aucuns à nous *désobeissans et rebelles* demourans en notre châtellenie de Kassel'.⁶⁶ Op donderdag 1 december 1429 verplaatste de baljuw van West-Ieper-ambacht zich met 26 mannen te paard en 17 mannen te voet naar Belle om er met de souverain-baljuw brieven van de hertog tegen de rebellen van Kassel ten uitvoer te brengen. De mannen te paard waren 9 dagen, degenen te voet 8 dagen onderweg.⁶⁷ De Vlaamse steden en kasselrijen wilden op de hoogte blijven van de situatie. Zo zonden de Veurnse schepenen op 2 december 1429 een bode naar Kassel om er poolshoogte te nemen van de opstand. Hij bleef 6 dagen weg.⁶⁸ Daarbij dachten ze vooral aan hun eigen belang, nu er gevreesd werd voor een massale militaire inval van het hertogelijke leger. De Veurnse schepenen, ingelicht door hun stadsbode, stuurden op 29 december 1429 enkele schepenen en de klerk van de stad naar Brugge waar de Leden vergaderen. Veurne wilde er de hertog of de aanwezige kanselier verzoeken om, gezien de hertog van zin was troepen te sturen, de aangrenzende kasselrijen ongemoeid ('onghequetst') te laten.⁶⁹ Begin januari 1430 verzochten de Leden de hertog dan ook niet gewapenderhand op te treden tegen de opstandige kasselrij, 'omme dat ofgheleit te zine zonder riguer van oorloghe'. Dit mislukte echter.⁷⁰

De opstandelingen rekenden intussen nog steeds op hun rechtszaak voor het Parlement van Parijs, en het was opvallend hoezeer ze door dat door Engelse partijgangers gedomineerde hof werden gesteund, tegen het belang van hun Bourgondische bondgenoot

66 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1483. Uitg. A. DESPLANQUE, *Troubles*, p. 258-259.

67 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Rekenkamer 14609, f°105v°. Zie ook RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 19140/4 (immatr. 55830): 31 december 1429. Hertogelijk mandement dat Michiel Paeldinc toestemming geeft bepaalde sommen te betalen voor de tocht naar Belle bij de souverain-baljuw 'pour la réduction des rebelles de la chatellenie de Kassel'. Dit had allicht betrekking op de bijeenkomst in Belle op 1 december.

68 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Rekenkamer 34564, Stadsrekening Veurne.

69 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Rekenkamer 34564, Stadsrekening Veurne.

70 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 451-454.

in.⁷¹ Op 13 januari 1430 trok Jehan le Maistre, een koninklijke sergeant van het baljuwschap Amiens, naar Terwaan, waar hij met luide stem voor het verzamelde volk de brieven van het Parlement van Parijs voorlas, gedateerd op 24 september 1429, waarin Colard de la Clite, baljuw van Kassel, en zijn drie luitenanten Pierre de le Delft, ridder, Thierry van Hazebrouck en Philippe de Coornhuyse, gedagvaard werden op 10 februari eerstkomende voor het hof te verschijnen, op straffe van confiscatie van hun goederen en verbanning uit Frankrijk, om er zich te verantwoorden voor hun aantastingen aan de privileges van de parochies uit Kassel-ambacht.⁷² Vervolgens ging sergeant Le Maistre naar Sint-Omaars, waar hij hetzelfde wilde doen, maar daar werd hem door het stadsbestuur en de luitenant van de plaatselijke baljuw, de toestemming geweigerd deze dagvaarding te proclameren. Intussen was Jehan de Font, een andere sergeant, naar Neuf-Fossé in de parochie Arques getrokken waar hij op 18 januari in het huis van een zekere Thomas Galien, dezelfde dagvaarding uitsprak. De la Clite en zijn luitenanten weigerden echter voor het Parlement te verschijnen en ze werden nog tweemaal vruchteloos gedaagd, het laatst op 4 april 1430.⁷³ Dit was het laatste dat de bronnen ons leren over de rechtszaak voor het Parlement.

De Vier Leden van Vlaanderen hadden intussen ook gehoopt dat de Kasselaars zich eind mei, begin juni 1430 zouden komen aanbieden op een gemeenschappelijke bijeenkomst van de Leden en de hertogelijke Raad.⁷⁴ De rebellie kwam nogmaals ter sprake op een Ledenvergadering in Gent tussen 23 en 30 augustus,⁷⁵ maar verder lijken er midden 1430 nog weinig nieuwe ontwikkelingen te hebben plaatsgevonden. Gent stuurde in deze maanden verschillende boden naar de streek, o.a. naar Sint-Winoksbergen, Sint-Omaars, Veurne, Poperinge en in het algemeen naar het

71 Ook bijvoorbeeld tijdens de Engelse opstand van 1381 vertoonden de boeren een groot begrip van het recht en de juridische procedures: P. FREEDMAN, *Images of the Medieval Peasant*, Stanford, 1999, p. 266.

72 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 233-234.

73 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 235, 266.

74 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 472-473.

75 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 484.

'Westland', het meest westelijke deel van het graafschap Vlaanderen.⁷⁶ Ongetwijfeld is één van de redenen waarom de Kasselse boerenopstand zo lang aansleepde het feit dat Filips de Goede in verschillende buitenlandse avonturen was verwickeld. Natuurlijk was er op de eerste plaats de Honderdjarige Oorlog met daarin het conflict tussen Armagnacs en Bourguignons. Tegen het einde van de jaren 1420 was het Anglo-Bourgondische bondgenootschap echter al bekoeld en deed Filips slechts weinig militaire inspanningen tegen de Fransen. In augustus 1429 deed de Franse koning Karel VII zelfs een vredesaanbod aan Filips de Goede dat al in grote lijnen inhield wat in 1435 in Calais zou worden toegegeven aan de Bourgondiër.⁷⁷ Deze laatste ging echter, na ruggenspraak met de Engelse bondgenoten, niet op dit voorstel in. Op 5 november 1429 ontscheepte in Calais een grote Engelse troepenmacht die op 20 mei 1430 het beleg van Compiègne sloeg, samen met de Bourgondiërs.⁷⁸ Hun grote troepenconcentraties in Picardië en Artesië hadden problemen aan de grenzen van Champagne en Bourgondië als gevolg. Vanaf mei 1430 lanceerden de Fransen opnieuw aanvallen tegen het hertogdom Bourgondië.⁷⁹ Tijdens de zomer van 1430 was Filips de Goede met zijn troepen Compiègne aan het belegeren.⁸⁰ Terzelfdertijd brak een oorlog uit tussen het pas door hem verworven Namen en het prinsbisdom Luik.⁸¹ Al deze verwickelingen kunnen verklaren waarom Filips de Goede pas op het einde van 1430 de gelegenheid zou vinden om de rebellen Kassel-ambacht definitief de genadeslag toe te brengen.

De situatie bleef ondertussen zoals ze was: beide partijen organiseerden gewapende raids tegen elkaar, waarbij de rebellen probeerden lokale medestanders van het hertogelijk gezag te kidnappen. Daarbij intimideerden ze de lokale besturen van naburige stadjes, die tegen hun overmacht niet konden optreden. Uit een

76 GENT, *Stadsarchief*, reeks 400/14 (Stadsrekening 1430/31), f°224r°, 226r°.

77 R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 21.

78 B. SCHNERB, *Bulgnéville (1431). L'Etat bourguignon prend pied en Lorraine*, Parijs, 1993, p. XII.

79 R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 63.

80 R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 24.

81 R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 61.

door De Baecker en daarna door Desplanque overgenomen uitgegeven brief van 24 september 1430 van de hertog aan het bestuur van stad en kasselrij van Sint-Winoksbergen blijkt dat de opstandelingen ook in die streek gevangenen gemaakt hadden. De vorst verbood de inwoners van Sint-Winoksbergen de opstandelingen nog binnen te laten, ook niet als ze vergezeld waren van koninklijke officieren. De Kasselaars maakten blijkbaar actief gebruik van de steun die ze vanwege de Anglo-Franse dubbelmonarchie ontvingen. Intussen had Filips de Goede in oktober 1430 de heerlijkheid Hondshoote verkocht aan Jan van Hoorne, heer van Bassignies, zijn raadsheer en kamerling, voor 8.000 ponden parisis.⁸² In september was deze man ook al tot militair gouverneur van de kasselrij Sint-Winoksbergen benoemd, wat zeker in het kader van de opstand moet beschouwd worden. De algemene toestand in het graafschap Vlaanderen bevond zich in een impasse. Tussen 17 en 30 september werden er 'diverse clachten' geuit over de Kasselse opstand op een Ledenbijeekomst te Brugge.⁸³ Olivier van Dixmude neemt de draad van zijn relaas over de Kasselse opstand weer op omtrent oktober 1430. Hij vermeldt dat de Kasselaars enkele goede lieden gevangen namen die een commissie hadden van de koning van Frankrijk en ook een zekere Heinric Walins en een zekere Jan van den Coornehuse, die ze gevangen wegvoerden naar Hazebroek, maar ze slaagden erin te ontkomen.⁸⁴ Kort daarop kwamen de rebellen aan te Belle, waar ze baljuw Gillis Walins gevangen konden nemen en hem eveneens naar Hazebroek brachten, en vervolgens naar Amiens of Monstreuil, waar hij overgedragen werd aan de koning.⁸⁵ Volgens Desplanque waren bovengenoemde Walins en Coornehuse dichte verwanten van de baljuw van Belle (Gilles Walins) en de luitenant van Kassel.⁸⁶ De opstandelingen lieten hun gevangenen echter ontsnap-

82 HONDSCHOOTE, *Archives Communales* AA1.

83 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 486.

84 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 128.

85 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 128.

86 We konden dit gegeven voor geen van beide bevestigd zien in archiefbronnen. De familie Walins lijkt voor de 15de eeuw geen al te opvallende rol te hebben gespeeld in tegenstelling tot de Coorenhuses (die in de 16de eeuw pas effectief een regionaal belangrijke familie gaan worden).

pen voor ze hen konden overdragen aan de Engelsen.⁸⁷ Daarna vatten de rebellen het plan op de baljuw van Belle, Gillis Walins, te ontvoeren toen hij dineerde bij enkele leden van de magistraat van het stadje. Vervolgens brachten ze hem naar Hazebroek en vandaar naar Amiens waar men hem uitleverde aan de Engelsen. Jean Vrede, waarschijnlijk een notabele uit Belle, werd door de rebellen uitgeleverd aan de proost van Montreuil-sur-Mer.⁸⁸ De maat was vol voor hertog Filips de Goede. Hij begon actief aan de voorbereidingen van een militaire campagne. In oktober 1430 zond de hertog ridder Clais Utenhove, zijn raadsheer en kamerheer, vanuit Brugge in gezelschap van Raoul le Maire, proost van Sint-Donaas, en andere raadsheren naar de streek van Kassel 'pour avoir advis sur la maniere que lon avoit en tenir a reduire et remettre en l'obeissance de icellui seigneur ceulx de Cassel'. Hun bezoek duurde vijf dagen.⁸⁹ De hertog ergerde zich ook steeds meer aan de Engelse bemoeienis met zijn gebieden. Op 4 november 1430 werd er in de Bourgondische administratie een instructie opgesteld voor messire Pierre Boffremont, seigneur de Charni, en messire Jehan de Fressy, seigneur de Mesnil, raadsheren-kamerlingen van de hertog. Zij moesten verschillende grieven overmaken aan de regering van Henri VI, waaronder een aanklacht tegen het feit dat het Parlement van Parijs en koninklijke officieren zoals de baljuw van Amiens en de proost van Montreuil-sur-Mer zich met de zaak Kassel bleven bemoeien, hoewel de koning hen al uitdrukkelijk had bevolen dit niet meer te doen.⁹⁰

In november 1430, zo schrijft Olivier Van Dixmude, werden Arnoud Kieken en drie of vier van zijn medestanders samen met een koninklijke sergeant te Terwaan gevangen genomen door Colart de la Clite. Deze Kieken was volgens de kroniekschrijver één van de belangrijkste kapiteins van de Kasselaars.⁹¹ De opstandelin-

87 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 235

88 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 236.

89 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°74v°.

90 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 237. A.-J. STEVENSON (ed.), *Letters and papers, illustrative of the wars of the English in France during the reign of Henry the Vth*, Londen, 1864, II, dl. I, p. 180-181.

91 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 129.

gen bleven intussen 'in haerlieder quaden wille persevererende' en trokken met 500 à 600 man naar het kasteel van Renescure, dat toebehoorde aan Colart, en bestormden het ergens tijdens de maand december. Er werd aan beide kanten met artillerie geschoten maar uiteindelijke capituleerde het garnizoen van het kasteel, onder meer omdat zij zich niet wilden verweren tegen hun vrienden en magen die hen kwamen belegeren. Het garnizoen stond onder leiding van Filips van den Coornhuse en de belegeraars werden geleid door Hannin Mettenbaerde, Symoen de Bats en Jan Gaymare. Na de verovering van het kasteel van Renescure begonnen de Kasselaars het met de grond gelijk te maken.⁹² Ook tijdens de Duitse boerenoorlog behoorden kastelen trouwens tot de geliefkoosde doelwitten van de opstandelingen.⁹³ Die Kasselaars die de opstand niet langer gunstig gezind waren begonnen nu massaal weg te trekken naar het grafelijk domein van la Motte-au-Bois, Ieper en elders.⁹⁴ Hierop liet de hertog in Vlaanderen en Artesië een ordonnantie afkondigen om hem op 6 januari 1431 te vervoegen in Sint-Winoksbergen. Alle edelen van het land maakten groot-schalige voorbereidingen voor deze veldtocht.⁹⁵ Intussen trokken de afgevaardigden van de Vier Leden van Vlaanderen op 4 januari naar de hertog te Gent om hem te vragen geen overhaaste maatregelen te nemen. Ze hoopten dat de Kasselaars alsnog zijn genade zouden afsmeeken. Er kwam nog een vergeefse poging van ridder Robrecht van Vlaanderen, heer van Elverdinge en burggraaf van Ieper,⁹⁶ de proost van het Sint-Maartenskapittel te Ieper en de voogd en schepenen van de Ieperse magistraat om in Hazebroek met de opstandelingen te gaan onderhandelen. De Kasselaars begonnen zich op de confrontatie voor te bereiden.⁹⁷ Tussen 19 en 27 december 1430 waren afgevaardigden van de Leden bij de hertog

92 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 129.

93 P. ZAGORIN, *Rebels*, p. 192.

94 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 238.

95 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 130.

96 Robrecht van Vlaanderen (†21/1/1431), ridder, heer van Elverdinge en Vlamertinge. Burggraaf van Ieper door zijn huwelijk met Anastasie van Oultre (†21/10/1455), zoon van Lodewijk de Haze, bastaard van Vlaanderen (die op zijn beurt bastaardzoon was van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen).

97 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 130; A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 241.

te Brussel om met hem over de opstand te overleggen.⁹⁸ De onderhandelingen van de Vier Leden van Vlaanderen werden in januari 1431 verdergezet te Gent, waarbij de Leden de vorst vroegen 'dat hi zoude willen metten zoetsten weghe dat hi zoude moghen de vors. van Kassel ambocht bringhen te zynre obediencie'.⁹⁹ Opvallend is dat Gent zelf geen initiatief aan de dag legde om te bemiddelen.¹⁰⁰ Men liet kennelijk de zaak over aan Ieper dat zo in zijn eigen kwartier als bemiddelaar kon optreden.

Maar daarvoor was de situatie al te ver gevorderd. Er werden volop krijgsvorbereidingen getroffen en een aantal van de voornaamste Bourgondische edelen maakten deel uit van het hertogelijke gevolg. Dat blijkt uit een aantal betalingen in de rekeningen van de Bourgondische 'recette générale de toutes les finances'. In januari van 1431 waren Clais Utenhove en Raoul le Maire 22 dagen aanwezig in Sint-Omaars in groot gezelschap want er werden betalingen verricht voor 18 paarden. Ook in februari zijn deze raadsheeren naar Kassel geweest.¹⁰¹ De laatste dagen van december trok David de Brimeu op bevel van de hertog vanuit Brussel naar Sint-Omaars in gezelschap van de heer van Croÿ 'pour le fait de ceulx de Cassel'. Op 13 januari waren ze al terug en was de militaire operatie blijkbaar voorbij.¹⁰² Ook Jacques de Crevecoeur was in januari in de streek van Kassel 'en ambassade'.¹⁰³ Ridder Hue de Lannoy was eveneens van 10 tot 14 januari in de streek op verzoek van de hertog.¹⁰⁴ Hetzelfde gold voor Guilbert de Lannoy, heer van Wil-

98 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 497.

99 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 499.

100 GENT, *Stadsarchieff*, reeks 400/14, Stadsrekening 1430/31, f°227r° sq.

101 RIJSEL, *Departementaal Archieff*, B 1942, f°74v°.

102 RIJSEL, *Departementaal Archieff*, B 1942, f°26v°.

103 RIJSEL, *Departementaal Archieff*, B 1942, f°45r°. In de bron wordt hij omschreven als Monseigneur de Crevecoeur. Het is evenwel vrij zeker dat het gaat om de tijdens het kapittel van Dijon in 1433 Vliesridder gekozen Jacques, seigneur de Crevecoeur, Thiennes et Thois, vermits deze 'chef de guerre' tussen 1430 en 1433 voor de hertog in het veld actief was in Picardië en de Champagne. Dat komt overeen met de overige militaire leiders die afgezakt kwamen naar de streek van Cassel. Voor diens biografie zie: B. SCHNERB, 'Jacques, seigneur de Crèvecoeur', in: R. DE SMEDT (red.), *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or au XVe siècle*, Frankfurt, 2000 (Kieler Werkstücke. Reihe D: Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters, 3, n°29).

104 RIJSEL, *Departementaal Archieff*, B 1942, f°117v°.

lerval, ridder, raadsheer en kamerheer samen met 'certain nombre de gens'.¹⁰⁵ Op 2 januari vertrok een bode naar de baljuws van Lens en Arras en naar verschillende ridders en schildknepen 'pour le fait de Cassel', naar de burggraaf van Aire-sur-la-Lys, La Motte au Bois (Nieppe).¹⁰⁶ Er was ook een drukke diplomatieke activiteit rond de streek. Verschillende plaatsen uit de streek komen verschillende malen ter sprake zonder dat de redenen in de *recette générale* staan gespecificeerd. Doch het lijdt geen enkele twijfel dat het om het neerslaan van de opstand ging. De sergeant van de baljuw van Aire-sur-la-Lys kwam in januari 1431 met 150 'pionniers' en timmerlieden de troepen te hulp om de wegen vrij te houden naar Sint-Omaars. Vanuit Sint-Omaars trok Hennequin Janson 'maistre et gouverneur de XXVIII compagnons' naar Kassel om er de wegen te herstellen. Dat deze activiteit ook deels het gevolg is van de wintertoestand is duidelijk – in de *recette* staan nog soms bedragen voor wegenherstel opgegeven – maar het uitzonderlijk groot aantal personen dat komt helpen laat duidelijk uitschijnen dat de opstandelingen de wegen onbruikbaar hadden gemaakt en dat door de jarenlange opstand het gebruikelijk herstel achterwege was gebleven.¹⁰⁷

Tussen 4 en 6 januari 1431 kwam er nog een ultieme poging van de schepenen van Ieper om te onderhandelen met de opstandelingen in Hazebroek. Maar daarvoor was het al te laat. Op 6 januari 1431 verzocht de hertog al zijn vazallen hem te komen vergezellen in Sint-Winoksbergen.¹⁰⁸ Militaire voorbereidingen werden getroffen om binnen de 4 à 5 dagen op strafexpeditie te trekken.¹⁰⁹ Op 9 januari was de hertog in Kortrijk en de daaropvolgende dag trok hij richting Kassel. Of hij de stad zelf aandeed is niet zeker.¹¹⁰ Er

105 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 153r°.

106 RIJSEL, *Departementaal Archief* B 1942, f° 42v°.

107 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 29v°.

108 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 241 en 272.

109 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 241; I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire des Chartes*, III, p. 156. D & F.

110 H. VANDER LINDEN, *Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, Comte de Charolais (1433-1467)*, Brussel, 1940 (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), p. 89. Merk op dat Vander Linden de hertog maar vanaf de 14de in Sint-Omaars aanwezig waant. Allicht was hij er al de 11de.

was intussen een zeer druk diplomatiek verkeer rond de kasselrij Kassel. Ook de hertogin die op dat ogenblik in Brussel achterbleef, werd op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in 'haar' gebied.¹¹¹ Naast enkele Vliesridders waren vrijwel alle baljuws uit het omliggende aanwezig met eigen troepen, onder meer Laurent Grindor, baljuw van Loo. Maar ook private troepen werden ingezet. Martin de Roo, *dit mareschal* en Godefroy Peirson, *capitaine des gens d'armes* werden betaald voor hun wapenlieden.¹¹² We vonden ook het bewijs terug van Jacques de Beauvoir, luitenant van de gouverneur van Atrecht, gedateerd op 12 januari 1431, in verband met de betaling door de ontvanger van Atrecht van wedden aan Thomas Allart, *sergent à cheval*, die verschillende reizen had gedaan 'à l'occasion de la campagne contre les rebelles de Kassel'.¹¹³ Op 28 januari werd een gelijkaardig bewijs afgeleverd.¹¹⁴ De 'Roy de Flandres', een Bourgondische wapenheraut, werd eveneens in januari betaald voor drie reizen vanuit Brussel naar Hazebroek, Morbeke en Kassel te hebben gedaan 'pour leur remonstrer les rebellions et desobeissances quilz avoient faittes a mondit seigneur et a ses officiers'.¹¹⁵ De Vier Leden van Vlaanderen waren tussen 8 en 12 januari 1431 ook aanwezig bij de krijgstoct zelf.¹¹⁶ Toen de hertog te Sint-Omaars lag had hij de Vier Leden immers bevolen gewapend met hem op te trekken. Hij wilde 300 Gentenaars, 200 Bruggelingen, 100 Ieperlingen en 150 Vrijlaten.¹¹⁷ Dat het de hertog ménens was en hij met groot militair machtsvertoon de opstand wilde neerslaan is niet alleen duidelijk door de grote troepenconcentratie (verschillende Gulden Vliesridders waren in de streek aanwezig) maar tevens met de overbrenging van 6 'charioz chargez d'artillerie'. Na het beleg van Laigny, Chastigneux en andere plaatsen eind december 1430 in de Vermandois liet de hertog

111 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°23v°: 20 januari.

112 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°34v°.

113 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1943, 23/5 (immatr. 56090).

114 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1943 23/6 (immatr. 56091).

115 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°23v°, 24r°.

116 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 500.

117 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 133. Voor Gent zie GENT, *Stadsarchief*, reeks 400/14, Stadsrekening 1430/31, f°240r°-241r°. De totale kosten beliepen 556 lb. 11 s. 14 d. 1/2 gr.

deze artillerie overbrengen naar de streek van Kassel. Aangezien ze 21 dagen onderweg was, was de strijd al beslecht en heeft men deze artillerie niet ingezet.¹¹⁸

DE ONDERWERPING

Blijkbaar kwam het inderdaad niet tot een gewapend treffen. De volgende (ongedateerde) passage die Van Dixmude aan de opstand van Kassel-ambacht wijdt, behelst de onderwerping van de opstandelingen. De militaire dreiging was duidelijk voldoende effectief geweest.¹¹⁹ Op 11 januari 1431 gaven de eerste opstandelingen zich nog vóór een gewapend treffen over aan de hertog in Neuf-Fossé bij Sint-Omaars.¹²⁰ De volgende episode die Jan van Dixmude weergeeft is de 'Kasselveert', die plaatsvond in de winter van 1430-1431 en meer bepaald op Sint-Antoniusdag (17 januari). De Kasselaars wilden de vorst echter niet bestrijden en kwamen hem blootshoofds en op hun blote knieën tegemoet in de barre kou. Het vroom zodanig dat sommigen uit het gevolg van de hertog, onder wie Victor van Vlaanderen, zijn oom, van de koude omkwamen.¹²¹ Toen de hertog in Kassel aankwam, liet hij Arnoud Kieken en vijf van zijn medestanders onthoofden. Hij liet alle wapens van de opstandelingen afnemen en veroordeelde hen tot een boete van 6.000 nobles. Ze verloren al hun privileges en ze kregen dan uiteindelijk toch nieuwe wetten.¹²² De strafexpeditie vertrok volgens Nicolaas Despars vanuit Atrecht en had tot onmiddellijk gevolg dat de opstandelingen als verstrooide schapen wegvluchtten en de rest de hertogs genade kwam afsmeeken. Andere rebellen, onder wie de edelman Boudewijn van Bavinkhove, werden achteraf gevangen genomen in Sint-Omaars, Aire en in het bos van Nieppe.¹²³ Despars stelt overigens dat Victor, bas-

118 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 29v°-30r°.

119 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 131.

120 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 242-243.

121 J.-J. LAMBIN, *Jan van Dixmude*, p. 309.

122 J.-J. LAMBIN, *Jan van Dixmude*, p. 310.

123 J. DEJONGHE, *Despars*, III, p. 323. Het is mogelijk dat deze Baudouin van Bavinckhove heer was van de heerlijkheid Bavinckhove. Er zijn verschillende procedures rond deze persoon bekend (S. DAUCHY, *Les appels au parlement de Paris*, Brussel, 1998, n°209).

taard van Vlaanderen en kapitein van Sint-Omaars, niet tijdens de veldtocht van de kou stierf maar integendeel voor de rebellen mee de genade afsmeekte bij de hertog.¹²⁴ Het relaas van Olivier van Dixmude is gedetailleerder. De Kasselaars kwamen in groten getale naar Neuf-Fossé, zoals het door de Vier Leden en de edelen van Vlaanderen was bevolen. Ze waren allen ongewapend, hielden de handen gevouwen, droegen geen kaproen en geen gordel en knielden neer. Van Dixmude vertelt dat het zeer slecht en koud weer was. Meester Hendric Utenhove, pensionaris van Gent, nam het woord en somde de wandaden van de opstandelingen tegen de vorst en zijn justitie op. De rebellen smeekten de vorst ootmoedig om genade en onderwierpen zich. Daarna kwamen raadsheren van hertogin Isabella van Portugal namens haar genade afsmeeken voor de Kasselaars en de edelen en de gedeputeerden van de Vier Leden deden hetzelfde, hierin gevolgd door de abt van Sint-Bertijns, de abt van Clairmarais, de proost van Sint-Omaars, de abt van Waten en andere prelaten van het graafschap Artesië. Dit alles gebeurde in aanwezigheid van pauselijke en keizerlijke notarissen. De hertog liet deze notarissen zeggen dat hij een groter aantal gijzelaars wilde dan degenen die daar aanwezig waren en dat de mensen die hij in geschrifte had laten noteren aan hem moesten uitgeleverd worden. De misdaden van de rebellen werden opgenoemd. Ze hadden de vorst, zijn officiers en zijn justitie getrotseerd, ze hadden gewapende vergaderingen georganiseerd, aanhangers van de hertog uit hun huizen gejaagd, hen gevangen genomen en hun goederen vernield, ze hadden huizen en versterkingen afgebroken, ze hadden zich domaniale inkomsten van de heer toegeëigend, ze hadden ballingen aangetrokken en ontvan-

Nog in 1501 is er een Jean de Bavinckhove die de heerlijkheid Bavinckhove opeist die in 1432/1436 zou zijn overgegaan op Oste de Courteheuse. De erfopvolging is niet duidelijk op heden. In 1501 is de eigenaar ridder François de Créqui, heer van Aunier (S. DAUCHY, *Les appels*, n°1332, 1359). Volgens A. Van Hove was de heerlijkheid reeds sinds 1289 in bezit van de familie de Créquy. Die datum is alleszins foutief en moet 1369 zijn (huwelijk van Baudouin de Créquy met Jeanne de Bavinckhove. Zie A. VAN HOVE, 'Essai de statistique féodale de la Flandre maritime. Première partie. Châtellenie de Kassel, la Motte au Bois, territoire de Merville', in: *Annales du Comité Flamand de France*, 37 (1932), p. 58-59.

124 J. DE JONGHE, *Despars*, III, p. 323.

gen en hen de titel van kapitein gegeven. Bovendien hadden ze de hertog, die hun natuurlijke prins was, ertoe gedwongen, om zijn eigen eer en de vrede in het graafschap te bewaren, gewapend tegen hen op te trekken. Niettemin, omwille van alle smeekbeden die men hem had gedaan, gaf hij ze nu de kans om opnieuw zijn loyale onderdanen te worden en nooit meer tot dergelijke uitspattingen over te gaan. De hertog beval dat de Kasselaars binnen de drie dagen al hun oorlogstuigen en wapens zouden inleveren in het kasteel van Nieppe. Alle bannelingen die tijdens de opstand waren teruggekeerd naar Vlaanderen werden nu bovendien ook uit Brabant en Artesië verbannen.¹²⁵ Tot slot kondigde hij na advies van zijn raad een meer uitgebreid vonnis aan, waarvoor hij dag en plaats zou bepalen. Zes personen werden onthoofd en hun hoofden werden op wielen geplaatst. Meyerus vermeldt onder hen Arnoud Kieken en Jacob Lottin.¹²⁶ Wel 300 personen werden als gijzelaars weggevoerd naar Sint-Omaars en Aire.¹²⁷ Boudin van Bavikhove zag zijn goederen geconfisqueerd en werd levenslang gevangen gezet in Douai.¹²⁸ Er werden nog enkele gevangenen bij naam genoemd. In maart werd Gilles de Wallemcapelle¹²⁹ 'de Cassel', die gevangen werd gehouden in Bethune, via Kortrijk naar Sint-Omaars overgebracht.¹³⁰ Naast de aanwezige gevangenen in Bellemote en Sint-Omaars zaten er ook nog enkele gevangenen in Terwaan. Maistre Pierre le Nou en 'un nommé' Henry Quiequenc 'sont du pays de Cassel'. Ze werden overgebracht naar Arras en later naar Sint-Omaars.¹³¹ Er waren ook reeds een achttal 'kassellaires' gevangen en voorlopig opgesloten in Bellemote bij Arras. Ze werden overgebracht Sint-Omaars.¹³² De burggraaf van Bellemote, Regnault de Happart, werd betaald om de gevangenen in zijn kasteel te hebben opgesloten voor in het totaal 66 dagen. Ze

125 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 131-133.

126 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 246; J. MEYERUS, *Commentarii*, f° 47.

127 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 133.

128 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 246.

129 Lees: van Waalscappel (een dorp in de directe buurt van Kassel).

130 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 50r°-v°.

131 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 42v°, 43r°.

132 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 26v°.

vertrokken er de 15de januari 1431.¹³³ Een bron binnen de stad Sint-Omaars heeft het over 4.000 rebellen 'vindrent nudz piez et sans cheinture, requierre pardon et merchy... il fit couper la teste a six des principaux, accorda le pardon aux autres et revint à St.-Omer avec leurs armes'.¹³⁴ Een andere Franstalige bron die ons inlicht over het Kasselse oproer is de kroniek van Jean le Fèvre de Saint-Remy. Ook hij concentreert zich enkel op de eindfase en de onderwerping. Volgens Le Fèvre vertrok de hertog op 4 januari 1431 vanuit Brussel naar Sint-Omaars met een 'belle et grande armée' en dwong hij de Kasselaars haast onmiddellijk tot onderwerping. Hij bepaalde dat alle mannen tussen 15 en 40 jaar zich blootshoofds en blootvoets moesten komen onderwerpen en al hun wapens moesten afgeven.¹³⁵ Ook deze chroniqueur geeft het cijfer van 30.000 mannen weer, maar dan bij de onderwerping die in een stromende regen plaatsvond. De proost van het kapittel van Sint-Omaars en Andrieu de Toulonjon smeekten namens de hertogin de genade af bij de vorst, waarop deze laatste toegaf mits de executie van 6 personen.¹³⁶ Wat wel interessant is aan deze kroniek, is dat hij vermeldt dat de opstand wel twee jaar lang had geduurd, een periode van 'discention et guerre, et sans justice'.¹³⁷

Kort daarop beval de hertog dat er een onderzoekscommissie zou worden opgestart naar de gebeurtenissen in Kassel-ambacht, waarin gecommiteerden van de vorst en een pensionaris van elk van de leden zouden zetelen.¹³⁸ De Leden van Vlaanderen waren ook betrokken bij het onderzoek dat de hertog in februari en maart 1431 naar het oproer organiseerde.¹³⁹ Voor de hertog op 1 mei 1431 zijn vonnis uitsprak waren de Leden ook te Rijsel aan het lobbyen om hem tot mildheid te stemmen.¹⁴⁰ De belangrijkste raadsheren

133 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°29r°, 36r°.

134 SINT-OMAARS, *Stadsarchief*, A.F. 196.

135 F. MORAND (ed.), *Chronique de Jean le Fèvre, sieigneur de Saint-Rémy*, Parijs, 1881, p. 197-198.

136 F. MORAND, *Chronique*, p. 198.

137 F. MORAND, *Chronique*, p. 199.

138 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 133.

139 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 506.

140 W.P. BLOCKMANS, *Handelingen*, p. 511.

die betrokken waren bij de juridische repressie waren Gautier Poulain, raadsheer en ontvanger van Vlaanderen, Clais Utenhove, Raoul le Maire, de proost van het kapittel van Sint-Donaas van Brugge en meester Simon Formelles die vanaf 10 februari voor 46 dagen actief waren.¹⁴¹ Vier dagen later werden ze vervoegd door Lievin de le Winckle, procureur-generaal van Vlaanderen, voor een periode van 41 dagen.¹⁴² Het onderzoek werd vanuit Sint-Omaars georganiseerd, waar deze groep raadsheren verbleef, want op 12 februari schreef de hertog hen nog aan 'sur l'informacion de ceulx de Kassel'.¹⁴³ Ook waren de raadsheren Clais Utenhove en Raoul le Maire vanaf de 14de februari in de stad. Zij waren 41 dagen actief voor de zaak Kassel. Intussen trokken ze ook nog naar Rijsel om aan de hertog en andere raadsheren verslag uit te brengen.¹⁴⁴ De informateurs werden goed beschermd. Zo trokken op 17 februari Clais Utenhove en de proost van Sint-Donaas samen met de andere raadsheren naar de streek van Kassel 'pour oyr et faire l'informacion desdict de Cassel'. Ze werden er 37 dagen lang beschermd door messire Jehan de Ghistelle, heer van Ekelsbeke, raadsheer en kamerling.¹⁴⁵ Van 18 februari tot 30 maart was ook ridder Jacques de Crevecoeur, 'conseiller et chambellan', constant op bevel van de hertog in de streek van Kassel.¹⁴⁶ Tegen begin maart leek het onderzoek stilaan zijn einde te kennen. Op 9 maart werd vanuit Gent een dringende brief naar Kassel verstuurd, waar de hertog aanwezig is, 'devers les commissaires y estans sur l'informacion de ceulx dudit Cassel'. Hij bleef de zaak duidelijk persoonlijk volgen.¹⁴⁷ Toen de hertog op 17 april in Hesdin was, vertrokken er van daaruit brieven naar Gent 'touchant l'informacion de ceulx de Gand'.¹⁴⁸ De raadsheren

141 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°75v°-76r°.

142 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°77r°.

143 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°41r°.

144 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°75r°.

145 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°75v°.

146 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°132v°.

147 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°49v°.

148 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f°71v°. Antwoord van de Gentse schepenen op 22/4 die de schepenen Jan Vyt, Jacop van den Hove, Zegher Meyheraert & meester Heinric Hutenhove naar Rijsel afvaardigden 'bij onsen gheduchten here omme tsegghen van Kassele etc.'. GENT, *Stadsarchieff*, reeks 400/14, Stadsrekening 1430/31 f°231v°.

Poulain, Utenhove, Le Maire, Formelles en anderen maakten hun rapport bekend. Vanaf 23 april werd de groep voor 10 dagen in Rijsel in het gezelschap van de hertog gezien.¹⁴⁹ Op 27 april werden er vanuit Rijsel (waar de hertog dan weer aanwezig was) brieven gestuurd naar monseigneur De Helvin 'touchant la submission de ceulx de Cassel'.¹⁵⁰ Nadat het onderzoek was afgerond, werd het vonnis in Rijsel voorgelezen, in aanwezigheid van een grote menigte. Er werd de Kasselaars een boete van 50.000 nobelen, van 8 s. gros per nobel, opgelegd, waarvan 40.000 voor de hertog waren bestemd, 6.000 voor Colart de la Clite (voor de schade aan zijn kasteel) en 4.000 voor de kerkelijke instellingen die tijdens de opstand inkomsten hadden verloren.¹⁵¹ Bovendien liet hij de door de stad Ieper gemaakte onkosten via een repartitiebelasting op de omliggende steden en kasselrijen verhalen!¹⁵² In zijn vonnis van 1 mei 1431 voor de opstandige Kasselaars had Filips het over 'plusieurs discords et debaz ayont esté depuis trois ans enca ou emmuz entre messire Colard de Commines, bailli de notre ville et chastellenie de Cassel et plusieurs prelas, nobles et vassaulx dicelle dunepart, et les communs habitans de notre dite chastellenie dautrepart'.¹⁵³ De hertog plaatste dus zelf het begin van de opstand begin 1428. Naast de verwoesting van het kasteel van Renescure verweet hij de opstandelingen 'plusieurs assemblees de gens armez en grant multitude et plusieurs autres exces et malefices alencontre de notre dite seigneurie'.¹⁵⁴ Die eigenlijke excessen zouden al langer dan twee jaar bezig zijn. Er werd dus een onderscheid gemaakt tussen de periode waarin het conflict begon te sluimeren en de openlijke gewapende confrontatie die pas ongeveer in het begin van 1429 zou zijn begonnen. In zijn vonnis onderscheidde Filips de Goede duidelijk de opstandige 'commun habitans' van 'plusieurs prelats, nobles et vassaux de la ville et chastellenie' die de streek hadden

149 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 771°.

150 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 1942, f° 72v°

151 J.-J. LAMBIN, *Olivier van Dixmude*, p. 133.

152 I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire des chartes*, III, p. 156 dd. 29-10-1431.

153 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1604, f° 45r°-46r°.

154 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B1604, f° 45r°-46r°.

verlaten om niet medeplichtig aan de opstand te worden.¹⁵⁵ In juni 1431 werd uiteindelijk een nieuw reglement 'concernant l'exercice de la justice' door Filips de Goede uitgevaardigd voor Kassel.¹⁵⁶

De hertog was er voor deze operatie in geslaagd de vaak zo rebelse Leden van Vlaanderen in het gelid te krijgen en te houden. Toch wezen we reeds op de contradictorische situatie waarin een particularistisch ingestelde stad als Gent verkeerde. Tijdens de besprekingen waarin de hertog hulp vroeg bij het neerslaan van de opstand was er behoorlijk wat intern getouwtrek. De leden van de kleine neringen waren allermint opgezet met de bestraffing van Kassel. Als gevolg hiervan werd een tweetal Gentse ambachtlui voor tijdens een vergadering geuite beledigingen op een strafbedevaart getrakteerd.¹⁵⁷ Dat toont maar al te goed aan dat de uiteindelijke positie die werd ingenomen allesbehalve van harte was. Toen in januari 1436 de beslissing gevallen was om Calais aan te vallen stelden de Gentse schepenen als derde eis voor hun medewerking in deze militaire expeditie de vrijlating van de Kasselse gevangenen en het teruggeven van alle in beslaggenomen goederen, eis die ook al tijdens de onlusten van 1432 was geformuleerd.¹⁵⁸ Bovendien moeten we ons de vraag stellen waarom de omliggende steden en kasselrijen de toestand in het Kasselse lieten betijen. Daarvoor zijn verschillende redenen. De kasselrij Ieper had problemen gehad met de lakennijverheid die onder meer in het Kasselse tegen de privileges van de Ieperlingen in weelderig bloeide. De hernieuwing die ze van hun privilege kregen is kenmerkend voor de moeilijke economische toestand waarin Ieper terecht was gekomen. Een opstandige kasselrij was uit economisch oogpunt voor Ieper een goede zaak want legde er voor een deel zowel de handel als de productie plat. Doordat de Ieperse schepenen dan nog eens tal van verbanningen uitspraken als bestraffing voor de

155 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 229-230.

156 G. ESPINAS, C. VERLINDEN, J. BUNTINX, *Privilèges et chartes de franchises de la Flandre. Tome I. Actes généraux et Flandre Française (première partie)*, Brussel, 1959 (Costumen van het Land en Graafschap Vlaanderen. Verzameling van de Oude Costumen van België), p. 192-193.

157 M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen*, p. 81.

158 J. DUMOLYN, *De Brugse opstand*, p. 148; R. VAUGHAN, *Philip the Good*, p. 75-76.

overtreding van het privilege kwamen de bannelingen terecht in een illegale toestand en bleven ze allicht – zoals gebruikelijk was – in hun eigen streek rondhangen. Dat waren ideale prooien om met opstandige groepen mee te doen.

De stad Sint-Omaars lustte Colard de Comines wel rauw want ze lagen al jaren overhoop. De heer van Renescure had niet alleen in zijn Renescure een marktdag ingesteld maar ook in Waten waar hij heer van geworden was door zijn huwelijk met Catherine de Haveskerke.¹⁵⁹ Nu lag Waten voor de stad Sint-Omaars zeer strategisch op de Aa die de uitweg was voor de stad naar de zee. Beide markten die een stuk van de landelijke bevolking toelieten dichterbij huis hun landbouwproducten te verkopen zorgden voor een dalende omzet in Sint-Omaars zelf dat zo graag als regionaal marktcentrum voor vooral landbouwproducten doorging. Het zal wel niet zonder enig leedvermaak geweest zijn dat men in Sint-Omaars de situatie gadesloeg. Colard de Comines moet het met zijn wijziging van de costuimen wel zeer bont gemaakt hebben als men er rekening mee houdt dat hij door twee markten in te stellen (Renescure en Waten) toch de hoofdzakelijk landelijke bevolking steunde door hen dichterbij huis een afzetmarkt te bieden voor hun producten. Precies die bevolking keerde zich tegen hem.

CONCLUSIE

De meeste laatmiddeleeuwse boerenopstanden waren gericht tegen de vorstelijke of heerlijke belastingsdruk (*gabelles, tailles*), tegen aanslagen op gemeenschappelijke gebruiksrechten van gemeene weiden of het recht hout te sprokkelen of tegen lijfeigenschap en heerlijke diensten. Weer andere waren een gevolg van slechte oogsten of van onveiligheid op het platteland door plunderende soldaten of bendes.¹⁶⁰ In het algemeen, en ook nog tijdens de twin-

159 A. VAN HOVE, *Essai de statistique*, p. 338.

160 Onder andere R. HILTON, *Bond men made free: medieval peasant movements and the English rising of 1381*, Londen, 2003; Y.-M. BERCE, *Croquants et nu-pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIe au XIXe siècle*, Parijs, 1974; R. HILTON & T. ASTON (eds.), *The English Rising of 1381*, Cambridge, 1984; H. NEVEUX, *Les révoltes paysannes*; W. SCHULZE (ed.), *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit*, Frank-

tigste eeuw, lijken de 'fureurs paysannes' vooral gericht te zijn tegen de afroming van het surplusproduct door de hogere klassen.¹⁶¹ Bij de Jacquerie en een aantal andere laatmiddeleeuwse Franse opstanden was er werkelijk sprake van een haat van de niet-edelen tegen de adel.¹⁶² Soms ook waren boerenopstanden het gevolg van een onvrede met de rechtsbedeling¹⁶³ of van de invoering van het Romeins Recht.¹⁶⁴ In dit geval hebben we echter, volgens het model van Gunther Franz, duidelijk te maken met een opstand die het 'oude recht' van de gemeenschap verdedigde tegen de centraliserende pretenties van de oprukkende vorstelijke staat. Het provocatorische optreden en de afpersingen van baljuw Colard de la Clite hebben de particularistische reactie van de opstandelingen ongetwijfeld nog versterkt. Op zich is dit niet uitzonderlijk. De Slavische boeren die in 1515 in Oostenrijk in opstand kwamen baseerden hun eisen eveneens op de 'oude wet'.¹⁶⁵ Ook de boeren van Noord-Holland verzetten zich tegen corrupte en repressieve baljuws en schouten, die ook meestal van buiten de regio afkomstig waren.¹⁶⁶ De verpachting van baljuwsambten leidde ook daar tot afpersing van de rechtsonderhorigen.¹⁶⁷

Opvallend is dat de Kasselse boeren niet onmiddellijk de weg van het gewapend verzet hebben gekozen, maar eerst probeerden juridische wegen te bewandelen in de strijd om het behoud van hun

furt am Main, 1982; A. LEGUAI, 'Les révoltes rurales dans le royaume de France, du milieu du XIVe siècle à la fin du XVe', in: *Le Moyen Age*, 88 (1982), p. 49-76; R. MOUSNIER, *Fureurs paysannes: les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle: France, Russie, Chine*, Parijs, 1967; M. MOLLAT en Ph. WOLFF, *Ongles bleus, Jacques et Ciompi. Les révolutions populaires en Europe aux XIVe et XVe siècles*, Parijs, 1970; B. PORSCHNEV, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, Parijs, 1963. Zie H. NEVEUX, *Les révoltes paysannes*, p. 293-298 voor een chronologisch overzicht van boerenopstanden in de periode 1300-1675.

161 E.R. WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, New York, 1999 (herziene uitgave).

162 E. LEGUAI, 'Les révoltes', p. 74.

163 C. DYER, 'The Social and Economic Background to the Rural Revolt of 1381', in: R. HILTON & T. ASTON (eds.), *The English Rising*, p. 42.

164 P. BIERBRAUER, 'Bäuerliche Revolten im Alten Reich. Ein Forschungsbericht', in P. BLICKLE (ed.), *Aufbruch und Empörung?*, München, 1980, p. 28.

165 P. BLICKLE, 'Peasant Revolts in the German Empire in the Late Middle Ages', in: *Social History*, 4 (1979), p. 223.

166 P. HOPPENBROUWERS, 'Rebels', p. 465.

167 P. HOPPENBROUWERS, 'Rebels', p. 467.

gewoonterecht. Toen dat niet lukte, bleef er geen andere uitweg over dan de confrontatie. Ook dit was niet uitzonderlijk. In zijn *Deutsche Untertanen* heeft Blickle een actiepatroon voor boerenopstanden van vijf stadia voorgesteld. Eerst worden de klachten gearticuleerd, wat leidt tot het verdwijnen van de loyaliteit en de weigering diensten te volbrengen. Dit leidt weer tot arbitrage, en enkel als dat faalt gaan de boeren over tot geweld.¹⁶⁸ In de aanloop van Duitse boerenopstanden werd er, net als in Kassel-ambacht, veel gebruik gemaakt van het recht op appèl bij een hogere autoriteit.¹⁶⁹ Andere theoretische modellen geven een gelijkaardig beeld van de ontwikkelingsfasen in een boerenopstand. Rublack onderscheidt drie fasen in een boerenopstand. Eerst komt er een periode van incubatie, daarna een gematigd-constitutionele fase en tenslotte triomfeert het radicalisme.¹⁷⁰ Zo gebeurde het ook in Kassel.

Over de sociale samenstelling van de opstand zijn we niet zo goed ingelicht. Het ontbreekt aan studies over de laatmiddeleeuwse landbouweconomie en de bezitsverhoudingen in Frans-Vlaanderen. Het ging hier over vrije boeren die in opstand kwamen, maar het is onduidelijk of het vooral grote of kleine landbouwers waren. In vele 'boerenopstanden' vormden de boeren trouwens slechts de meerderheid van de deelnemers, en waren er ook burgers of zelfs kleine landsheren betrokken.¹⁷¹ Het is waarschijnlijk dat de inwoners van de – zij het kleine – stadjes in de regio zich bij de opstand hebben aangesloten. Ook Blickle wijst op de structurele gelijkenissen tussen kleinere steden en het omringende platteland, wat vaak leidde tot allianties tussen burgers en boeren.¹⁷² Wat in elk geval opvalt, is de leidende rol van de edelman Boudin van Bavikhove. De mobilisatie en organisatie van de landelijke rebellen gebeurde ook steeds binnen het kader van de bestaande gemeen-

168 P. BLICKLE, *Deutsche Untertanen. Ein Widerspruch*, München, 1981, p. 95.

169 T. SCOTT, 'Peasant Revolts', p. 466.

170 geciteerd bij T. SCOTT, 'The Peasants' War: A Historiographical Review. Part II', in: *The Historical Journal*, 22 (1979), p. 954; H.-C. RUBBLACK, 'Die Stadt Würzburg im Bauernkrieg', in: *Archiv für Reformationsgeschichte*, 67 (1976), p. 76-99.

171 J. FOURQUIN, *Les soulèvements populaires au Moyen Age*, Parijs, 1972, p. 173-175.

172 P. BLICKLE, *Die Revolution von 1525*, München-Wenen, 1975, p. 169-171.

schapsstructuren.¹⁷³ Meyer vermeldt bovendien dat de Kasselaars *conspiraverunt in senatum*, waarmee hij ongetwijfeld de Kasselse schepenbank bedoelde.¹⁷⁴ Ook delen van de lokale magistraten lijkten dus aan de opstand te hebben deelgenomen. Ook hertogelijke ambtenaren bleken zich aan de kant van de opstandelingen te hebben geschaard. Een van die slachtoffers blijkt alvast Guillaume de Rabecque te zijn, heer van de gelijknamige heerlijkheid op Hondagem. In 1429 trad hij nog op als *receveur général* van Kassel en als ontvanger van de 'redeninge' maar na de opstand werd hij door de rekenkamer gevisieerd en in 1432 was zijn ontslag in beide functies reeds een feit¹⁷⁵. Het verzet tegen de juridische en financiële centralisatiepolitiek van de hertogen van Bourgondië was zeker niet alleen een zaak voor de grote steden van Vlaanderen. De man die zich in het oog van de opstand bevond, Colard de Comines, *chevalier* en heer van Renescure werd kort na de opstand, tussen 17 en 20 juni 1431, benoemd tot baljuw van de grootste stad van Vlaanderen, Gent.¹⁷⁶ Dat was niet alleen een promotie die kon tellen, maar bovenal een bewijs hoezeer de hertog het optreden van deze man goedkeurde.

De opstand lijkt geleid te zijn door enkele aan lagerwal geraakte edelen die duidelijk niet thuishoorden in de entourage van de hertog. Er wordt in de teksten duidelijk verwezen naar deze dualiteit: aan de ene kant hebben we er de heren van Renescure, Ekelsbeke, Morbeke die hun burchten hebben in de kasselrij en voor de hertog militaire ankerpunten betekenden én aan de andere kant enkele aan lagerwal geraakte edelen. De opstand lijkt geenszins een fiscaal motief te hebben gehad. Wegens de internationale politieke verwickelingen heeft de opstand zeer lang aangesleept. Hij betekende een aanzienlijke verzwakking van de resterende macht van de de Bars in hun gebied en allicht een bijkomende financiële

173 P. ZAGORIN, *Rebels*, p. 182.

174 A. DESPLANQUE, 'Troubles', p. 228-229 (Meyer, *Ann. Fl.*, f°276v)

175 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 32, f°46r°, 50r°. RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 89 katern 4, f°3v°, 6v° en katern 3 f°7v°.

176 RIJSEL, *Departementaal Archief*, B 89, f°4r°. J. VAN ROMPAEY, *Grafelijk baljuwsambt*, p. 626. Hij startte zijn eerste rekening reeds op 5 juli 1431. Hij trad af op 20 oktober 1435.

aderlating voor het geslacht dat al in financieel slechte papieren zat. Als het ingrijpen van Filips de Goede zelf zo lang op zich heeft laten wachten was dit niet enkel te wijten aan zijn andere buitenlandse besoiignes. Hij deed dit hoofdzakelijk uit opportunistische overwegingen in zijn strijd tegen de politiek van de Bars. Daarmee lijkt ons aangetoond dat de opstand van Kassel in het kader van de Bourgondische staatsvorming een ruimere betekenis heeft gehad in die periode dan tot op heden werd aangenomen.